

УДК 94(477):332.025.26

Ярослав МАНДРИК

ФОРМУВАННЯ МАСОВИХ КАДРІВ ДЛЯ КОЛГОСПНОГО БУДІВНИЦТВА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ЗАВЕРШЕННЯ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

У статті на базі багатого фактичного матеріалу розкрито діяльність партійних радянських органів радянської України з підготовки механізаторських кадрів у 1933–1937 рр. В основному їх готували на короткотермінових курсах. На кінець досліджуваного періоду сільське господарство УРСР не було забезпечене кадрами. Ця діяльність зазнала провалу.

Ключові слова: політика радянської держави, механізатори, село культура, освіта, курси.

Роки другої п'ятирічки (1933–1937) характерні деяким посиленням тракторизації сільського господарства, закінченням процесу колективізації, повним знищенням індивідуальних господарств. На селі панівним стає колгосп. Як же розвивався процес забезпечення сільськогосподарського виробництва кадрами масових професій у ці роки, адже колгоспи поступово зміцнювалися й дуже потрібні були спеціалісти.

Певні зміни в цей період спостерігалися в оснащенні сільського господарства технікою. У роки першої п'ятирічки близько половини тракторів, що надійшли в сільське господарство, були імпортними. В 1933 році МТС і радгоспи отримали всі сільськогосподарські машини тільки вітчизняного виробництва. За роки 2-ї п'ятирічки кількість тракторів у МТС збільшилася на 41,5 тисячі й досягла 83,7 тисячі одиниць, комбайнів – на 21,8 тисячі й становила 22,1 тисячі одиниць¹.

Колгоспи та МТС мали також іншу сільськогосподарську техніку, у тому числі, 220,2 тисячі жниварок, 56,9 тисячі молотарок, 402,8 тисячі сівалок (тракторних і кінних), 10,8 тисячі машин для збирання технічних культур, 54,5 тисячі тракторних плугів. Однак, якщо взяти такий факт, де в більшості розміщувалася основна техніка – трактори, то видно: у 1937 році із 83,7 тисячі цих машин у колгоспах було лише 700 одиниць, основна маса – 67,6 тисячі – була в руках держави й розміщувалася в МТС, а 15,3 тисячі – в радгоспах². У такий спосіб держава прив'язала до себе слабкі колгоспи й отримувала від них надприбуток додатково ще за використання техніки.

Покращення оснащення сільськогосподарською технікою дозволило на кінець 2-ї п'ятирічки розпочати механізацію головних виробничих процесів. Загальний обсяг усіх тракторних робіт у колгоспах України в 1933 році виріс до 11 млн га, а в 1938 році він становив уже 46,4 млн га умовної оранки. У 1937 році понад 4/5 загальної площі всіх видів оранки виконували трактори, близько 40% площ ярих й озимих культур засівали тракторними сівалками, а комбайни збирали 40% площ зернових колосових культур.

Однак із завершенням колективізації в роки другої п'ятирічки до завершення механізації сільського господарства було ще дуже далеко. На 1935 рік тяглові сили сільського господарства були механізовані тільки на 22%. Механічна тяглова сила зрівнялася з кінною лише в 1935 році. Напередодні радянсько-німецької війни вона складала 77,7% енергетичної потужності сільського господарства³. Тобто основний обсяг робіт у колективних господарствах України на кінець 30-х років продовжував виконуватися вручну. Важка фізична праця забирала в колгоспників здоров'я й час, не давала їм можливості приділяти належну увагу своєму духовному, культурному розквіту, негативно відбивалася на розвитку українського села в цілому.

Посилення механізації сільського господарства (хоча цей процес ще далекий до завершення й нині) вимагало постійного збільшення кількості спеціалістів масових професій. Однак справа була не тільки в цьому. Поступово в міру зростання впливу техніки в сільському господарстві зростало й значення механізаторів. Змінюється їхнє становище, місце в системі суспільних відносин на селі, вплив на його культурний розвиток. Механізатори починають виділяти в особливу категорію колгоспників – працівників МТС. Вони стають передовим про-

шарком колгоспного населення. Але, з іншого боку, перебуваючи на роботі в державі, механізатори все більше відриваються від землі, удержавлюються й поступово стають найманими державою працівниками, які обробляють землю, але якихось господарських почуттів до неї зовсім не відчують.

Звичайно, що довго таке становище не могло існувати, настав період, коли земля не витримує панування над собою відчуженої, хоч і освіченої, людини, і ми поступово просуваємося до екологічної катастрофи.

Як же вирішувалася проблема масових кадрів у роки другої п'ятирічки, який був їхній культурний рівень розвитку? Основною формою їхньої підготовки й далі залишалася курсова, але в її організації проявляються певні особливості. Рада праці й оборони випускає в 1933 році дві важливі постанови: 4-го вересня – “Про організацію використання тракторного парку”, і 21-го вересня – “Положення про тракториста”, якими ліквідовувалася короткотермінова підготовка механізаторів. Указувалося на необхідність організації постійно діючої школи для навчання бригадирів тракторних бригад і механіків.

Виконуючи ці постанови, на об'єднаному листопадовому (1933) пленумі ЦКК і ЦК КП(б)У було поставлено завдання про зміну строків навчання на курсах, про організацію на базі деяких курсів шкіл механізаторів. З реорганізацією шкіл колгоспної молоді в 1932 році у загальноосвітні школи підготовка механізаторських кадрів з 1933 року зосереджується безпосередньо при МТС, які стають основною ланкою в цьому процесі⁴.

Певною мірою це був крок уперед. Перш за все тому, що навчання при МТС не відірване від виробництва. Це давало можливість курсантам краще вивчати техніку й виробничі процеси. Разом з тим навчання трактористів було продовжено до чотирьох місяців. З іншого боку, навчання при МТС мало свої негативні сторони. Було важко поєднувати працю й навчання і, як правило, останнє часто опинялося на другому плані.

Крім того, курси при МТС не мали спеціальної навчальної бази, приміщення й обладнання, що не дозволяло поставляти туди підручники та наочність. Курси зовсім не були підготовленими для навчання механізаторів широкого профілю, вони готували вузьких спеціалістів (трактористів за марками тракторів), кожний новий тип машини породжував нову спеціальність. Це вимагало додаткових коштів і часу на підготовку. Не потрібно забувати ще однієї вагомій причини, яка стала на перешкоді організації курсів в Україні після голодної зими 1932–1933 років. Це добре видно на прикладі роботи курсів ветфельдшерів. Так, на 15 лютого 1933 року повинні були набрати на навчання 800 осіб, а фактично було набрано на 15 березня (місяць після початку занять) усього 248 осіб. Головна причина – відсутність харчування, голод. Із цієї причини набрані на курси слухачі в Білоцерківському та Коростенському районах були розпущені, це саме сталось на курсах при Кутинському веттехнікумі. НКЗС УСРР просив включити цих 800 курсантів, які повинні бути набрані на навчання, до централізованого фонду постачання й забезпечити їх стипендіями.

Через відсутність продуктів прохання НКЗС республіки не було виконано.

У лютому 1934 року виходить постанова ЦК КП(б)У “Про реорганізацію курсів підготовки комбайнерів у стаціонарні школи з 6-ти місячним строком навчання”, згідно з якою підготовка комбайнерів переводилася з курсової на стаціонарну⁵.

Збільшуються строки навчання з усіх інших спеціальностей. В 1936 році, як уже говорилося, трактористів готували на чотиримісячних курсах, шоферів – у механізаторських школах із строком навчання 6 місяців, школи бригадирів тракторних бригад були розраховані на 8 місяців, а школи механіків комбайнів й автомеханіків – на 12 місяців. Це, звичайно, покращувало якість підготовки цих спеціалістів.

Утворюються стаціонарні школи підготовки шоферів, механіків, бригадирів тракторних бригад. У Чернігівській області в 1936 році працювало 8 стаціонарних шкіл, 5 із них готували комбайнерів, 2 – механіків, 1 – шоферів⁶.

У лютому 1934 року ЦК КП(б)У запропонував у найстисліші строки укомплектувати курси трактористів, комбайнерів, механіків-молотарок; випускати спеціалістів тільки після екзаменаційної перевірки. З того ж року в Україні розпочинається докорінна перебудова системи підготовки масових кадрів для радгоспів. Мережа курсів з тривалим строком навчання збе-

реглася, але одночасно створюються постійно діючі школи з навчально-виробничими майстернями. Вони стають основною формою підготовки кадрів механізаторів для радгоспів. Протягом 1934–1936 років в УСРР для радгоспів було підготовлено близько 22,8 тисячі кадрів масових професій⁷. У 1937 році запроваджується нова система підготовки колгоспних кадрів. На базі кращих районних колгоспних шкіл (РКШ) були створені однорічні школи колгоспних практиків для підготовки агротехніків, ветеринарів, бухгалтерів і 6-місячні школи для підготовки бригадирів і ланкових. В решту РКШ різноманітнішими стали спеціальності випускників. Якщо за першу п'ятирічку вони в основному готували голів колгоспів, бригадирів, тобто керівників господарств, то тепер в них навчалися техніки-рільники, зоотехніки-практики, колгоспні ветфельдшери та інші спеціалісти масових професій.

Зміцнюється база курсів. Так, у 1934 р. у 20-ти школах механізації Донецької області були 52 комбайни, 25 тракторів, 31 автомашина⁸.

Згідно з рішенням Наркомзему СРСР від 24 вересня 1934 року, без певної матеріально-технічної бази для навчання школи заборонялося відкривати. Поліпшився склад викладачів курсів. Обласні парторганізації посиляли із заводів, інститутів, технікумів спеціалістів для роботи викладачами на курсах механізаторів. Так, Харківський обком компартії в 1934 році відправив у школи механізаторів 45 спеціалістів. Усього в Україні в 1934 році для роботи викладачами було направлено на різні курси й у школи 430 осіб, із них 100 – із центральних органів, 200 – з вузів і технікумів, 130 – з обласних організацій⁹.

У роки 2-ї п'ятирічки підвищуються вимоги до загальноосвітньої підготовки курсантів. Для вступу на курси трактористів освіта повинна була бути не нижча 3-х класів, на курси комбайнерів – не нижча 4-х класів. Для вступу до школи бригадирів тракторних бригад, крім загальної підготовки, курсант повинен був мати виробничий стаж не менше ніж два роки. Приймалися туди тільки ударники-трактористи, які мали першу категорію й освіту не нижчу ніж 4 класи¹⁰.

На курсах і в школах механізації створюються спеціальні атестаційні комісії для перевірки знань випускників. Їм починають присвоювати кваліфікацію й розряди. При обкомах партії організовували спеціальні комісії, які слідували за набором курсантів, умовами роботи шкіл і курсів. Так, при Дніпропетровському обкомі партії в комісію входили 25 осіб. У 1934 році вона перевірила знання курсантів, у результаті чого з 5 814 осіб 288 курсантів (4,5% від загальної кількості) були виключені із шкіл і курсів через низьку успішність. Звичайно, усі ці заходи вплинули на якість підготовки механізаторів. Так, Ольгопільську школу механізації Вінницької області в 1933–1937 роках закінчили 1 513 водіїв, 418 комбайнерів. Атестаційна комісія визнала їх знання добрими. Школа мала 11 навчальних аудиторій, майстерні для практичних занять, бібліотеку. У школі працювали 24 викладачі з вищою й середньою спеціальною освітою¹¹.

У 1936 році в республіканській Кіровській школі атестаційна комісія встановила у 86,2% випускників відмінні та добрі знання. Її робота була відмічена Наркомземом СРСР. НКЗС України виділив для преміювання кращих викладачів 2,5 тисячі крб. і 800 крб – для преміювання кращих учнів¹².

Як бачимо, зрушення в роки 2-ї п'ятирічки в підготовці масових колгоспних кадрів були. Вдосконалюється їхня підготовка, поліпшується якість навчання. На жаль, це були поодинокі факти. Уся система курсової підготовки кадрів масових професій для сільського господарства України в роки другої п'ятирічки була ще дуже недосконалою. Так, 23 лютого 1934 року ЦК КП(б)У приймає постанову “Про перебіг підготовки кваліфікованих кадрів для МТС”, де змушений був визнати, що комплектування курсів проходить незадовільно. Наприклад, план комплектування курсів машиністів молотарок у республіці виконаний до 10 лютого (заняття розпочалися ще 1-го січня) лиш на 30%, а в окремих областях ще менше: наприклад, у Вінницькій області – на 18%, Харківській області – на 18% і т. д. Рівень підготовки курсантів залишався ще дуже низьким. Із цих причин ЦК партії категорично заборонив випускати з курсів і шкіл слухачів без старанної перевірки знань і присвоєння їм кваліфікації¹³.

За завданням ЦК КП(б)У було перевірено ряд курсів для підготовки масових кадрів. Картина в цілому була нерадісна. Приміром, курси комбайнерів при Мелітопольській МТС не

мали навчальних класів. У гуртожитку не було світла. Самі гуртожитки не опалювалися (на дворі лютий), не прибиралися, води не було. Не було підручників і зошитів. Курси для підготовки трактористів при цій же МТС були в такому ж стані, зокрема, не було навчальних класів. Фінансів своїх курси не мали, хоча МТС отримувала для них 5 тисяч крб. Вони витрачалися з іншою метою – на ремонт тракторів.

Така ж картина була виявлена на курсах трактористів при Троянівській МТС, на Літенських курсах на Вінниччині¹⁴ тощо. Після роботи цієї комісії, після виходу постанови ЦК КП(б)У від 23 лютого 1934 року у наступні роки обстановка мало в чому змінилася. Тому 15 січня 1936 року ЦК КП(б)У приймає нову постанову “Про хід підготовки масових технічних та колгоспних кадрів по системі НКЗС УСРР”. Сільськогосподарський відділ ЦК перевіряв роботу ряду шкіл, курсів, районних колгоспних шкіл, курсів при МТС в Одеській, Вінницькій, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях і в МАСРР. Ось яку обстановку було виявлено, наприклад, у Володарській школі комбайнерів на Донеччині. З перевірених 113 курсантів у 35 осіб були виявлені незадовільні знання (третина від загальної кількості), а офіційні дані керівництва школи були всього 2,6%. Через погані побутові умови на курсах комбайнерів у цій області була дуже висока плинність слухачів. Так, у Новосвітлівській МТС покинули курси 17 слухачів із 30¹⁵.

Таке ставлення до підготовки комбайнерів негативно відбилося на рівні їхньої кваліфікації й результатах праці. Наприклад, у Вінницькій МТС у 1936 році зібрали на один комбайн по 6 га зернових, у Багалійській – 17, у Хмельницькій – по 18, в Ямпільській – по 18 тощо. Важливим було те, що такий низький рівень роботи комбайнерів у МТС України був навіть нижчим від рівня 1933 року, коли в республіці вперше було застосовано на полях комбайни.

Незадовільним був стан інших шкіл і курсів. Погано були обладнані Перещепинська школа комбайнерів у Дніпропетровській області, Березівська школа трактористів в Одеській області, Балтійська школа комбайнерів і трактористів у Молдавії, дуже низькою була навчальна дисципліна в Ольгопільській школі трактористів на Вінниччині, Володарській школі трактористів на Донеччині тощо. Багато шкіл не було забезпечено підручниками, зошитами, у більшості з них були відсутні гуртожитки, а там, де вони були, умови проживання в кімнатах були просто жахливими¹⁶.

Із цих причин зразу ж після виходу вищезазваної постанови від 1 квітня 1936 року виходить нова, тепер уже спільна постанова ЦК КП(б)У і РНК республіки “Про організацію в областях постійних 6-ти місячних агрозоотехнічних курсів”. Нею проголошувалося створення на базі РКШ стаціонарних курсів з контингентом 3,5 тисячі осіб. Усього організувалося таких 37 курсів для підготовки кваліфікованих агрозоотехнічних кадрів із числа найбільш передової колгоспної молоді. Кошти виділялись облвиконкомами, Наркомфіном України й лише частина – колгоспами. Тобто ці курси переходять фактично на державне утримання, що покращувало їхню роботу¹⁷.

Дещо поліпшується робота, пов’язана з відбором працюючої молоді на курси. У першу чергу посилюється на навчання комуністи й комсомольці. Посилюється роз’яснювальна робота, курсантам стала надаватися матеріальна допомога. Збільшуються витрати держави на навчання курсантів. Так, у 1934 році вартість навчання одного курсанта тракторних курсів зросла до 194 крб на рік, на курсах трактористів-бригадирів – до 108 крб, на курсах комбайнерів – до 194 крб¹⁸. Зростають асигнування з держбюджету на утримання курсів і шкіл. Усього по Україні тільки в 1936 році було виділено на організацію курсів 7,5 млн крб, що становило п’яту частину всіх витрат з держбюджету республіки на підготовку кадрів¹⁹.

За всі роки другої п’ятирічки (1933–1937) в Україні було підготовлено 644,5 тисячі спеціалістів масових професій, у тому числі 210,2 тисячі механізаторів. У кінці 1937 року у МТС працювало 170 тисяч трактористів, машиністів та інших спеціалістів масових професій²⁰.

Однак зусилля партійних і радянських органів УРСР, які всіляко рекламувалися щодо підготовки масових колгоспних кадрів у роки завершення насильницької злочинної колективізації в українському селі зазнали повного провалу. Проблема кадрів залишилася гострою в сільському господарстві УРСР у всі роки існування радянської влади й була однією з основних причин відставання в його розвитку.

1. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (ЦДАОДВОДУ), ф. 166, оп. 17, спр. 1721, арк. 14.
2. Листопадовий об'єднаний пленум ЦК і ЦК КП(б)У. Партвидав ЦК КП(б). – Х., 1933. – 117 с.
3. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, спр. 1917, арк. 84.
4. Народне господарство Української РСР. – К., 1957. – 124 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 2702, спр. 456, арк. 60.
6. ЦДАОДВОДУ, ф. 2623, оп. 1, спр. 2547, арк. 499.
7. ЦДАОДВОДУ, ф. 166, оп. 17, спр. 842, арк. 14.
8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 221, спр. 459, арк. 34.
9. Там само, оп. 164, спр. 434, арк. 123.
10. Там само, спр. 13, арк. 464.
11. ЦДАОДВОДУ, ф. 256, оп. 1, спр. 1154, арк. 24.
12. Там само, ф. 166, оп. 16, спр. 1917, арк. 30–31.
13. Народа в ЦК КП(б)У // Комуніст. – 1936. – 16 січ.
14. ЦДАОДВОДУ, ф. 160, оп. 17, спр. 362, арк. 8–9.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 2702, спр. 419, арк. 3–5.
16. Працюють школи механізаторів // Комуніст. – 1936. – 16 січ.
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 2704, спр. 24, арк. 14.
18. Там само, спр. 7986, арк. 43.
19. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, спр. 633, арк. 12.
20. Там само, спр. 2039, арк. 43.

В статтє на основе богатого фактического материала раскрыта деятельность партийных советских органов советской Украины по подготовке механизаторских кадров в 1933–1937 гг. В основном их готовили на краткосрочных курсах. На конец исследуемого периода сельское хозяйство УССР не было обеспечено кадрами. Эта деятельность испытала провал.

Ключевые слова: политика советского государства, механизаторы, село, культура, образование, курсы.

The article based on rich factual material disclosed the activity of party and government organs of Soviet Ukraine in preparation of machine in 1933–1937 rr. Basically they are prepared for short courses. At the end of the period studied agriculture of USSR was not provided personnel. This activity has been a failure.

Keywords: policy of the Soviet state, mechanics, village culture, education, cours.

УДК 340.12(477.8)

Тетяна ХОДАК

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В УНТП – УНДО НАВКОЛО ДЕРЖАВОТВОРЧИХ КОНЦЕПЦІЙ У 20–30-х рр. ХХ ст.

У статті розкрито історичні обставини формування контрверсійних моделей державотворення в Українській народно-трудо́вій партії (УНТП) – Українському національно-демократичному об'єднанні (УНДО). Розглянуто автономістську політику Народного комітету УНТП. Проаналізовано державотворчу концепцію Незалежної групи УНТП, що спиралася на екзильний уряд Є.Петрушевича. Висвітлено різноманітні аспекти консолідації національно-демократичних сил, створення УНДО, його державотворчу програму та політику, спрямовану на побудову самостійної соборної української держави з конституційно-парламентським устроєм.

Ключові слова: УНТП, УНДО, державотворчі концепції, національно-територіальна автономія, самостійна соборна українська держава.